

**КОМПЛЕКС РЕАБЛИТАЦИЯ ЖАРАЁНИДА РИНОЛАЛИЯЛИ БОЛАЛАР
БИЛАН ЛОГОПЕДИК ИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БОСҚИЧЛАРИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.56.17.010>

Шокирова Шахноза Дилмуродовна,

*Низомий номидаги ТДПУ, логопедия кафедраси доценти, педагогика фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD)*

Аннотация: Ушбу мақолада ринолалияли болалар билан эрта ёшдан логопедик ишни ташкил этиш босқичлари, усуллари ёритилган. Логопедик тузатиш реабилитация жараёнида этакчи ўринни эгаллайди. Болаларнинг аниқ, тушунарли нутқи бутун реабилитация жараёни сифатининг кўрсаткичидир. Шунингдек, мақолада жарроҳлик аралашувининг кўп босқичли хусусияти ҳамда комплекс характерини ҳисобга олган ҳолда, операциядан олдинги ва кейинги логопедик ишларнинг вазифалари ҳам очиқ берилган.

Таянч сўзлар ва тушунчалар: ринолалия, мактабгача ёш, нутқий нуқсон, овоз, таълим-тарбия, коррекция, реабилитация, нафас, нутқий нафас, массаж, юз-жағ нуқсонлари, юқори лаб ва танглайнинг туғма кемтиги.

**ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЛОГОПЕДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С
ДЕТЬМИ С РИНОЛАЛИЕЙ В ПРОЦЕССЕ ВОССТАНОВЛЕНИЯ**

Шокирова Шахноза Дилмуродовна,

*доцент кафедры “Логопедия” Тошкентского государственного университета
им.Низами*

Аннотация: В данной статье описаны этапы и методы организации логопедической работы с детьми с ринореей с раннего возраста. Ведущую роль в реабилитационном процессе играет логопедическая коррекция. Четкая, понятная речь детей является показателем качества всего реабилитационного процесса. Также в статье описаны задачи предоперационной и послеоперационной логопедии с учетом многоэтапности и комплексности хирургического вмешательства.

Ключевые слова и понятия: ринолалия, дошкольный возраст, дефект речи, голос, воспитание, коррекция, реабилитация, дыхание, речевое дыхание, массаж, лицевые и челюстные дефекты.

**KOMPL STAGES OF ORGANIZATION OF LOGOPEDIC WORK WITH
CHILDREN WITH RINOLALIA IN THE PROCESS OF REABLISHMENT OF THE
UTERUS**

Shokirova Shakhnoza Dilmurodovna,

*Associate Professor of the Department of «Speech Therapy» of the Toshkent State
University. Nizami*

Abstract: This article describes the stages and methods of organizing speech therapy work with children with rhinorrhea from an early age. Logopedic correction plays a leading role in the rehabilitation process. Clear, understandable speech of children is an indicator of the quality of the entire rehabilitation process. The article also describes the tasks of preoperative and postoperative speech therapy, taking into account the multi-stage and complexity of surgical intervention.

Key words and concepts: rhinolalia, preschool age, speech defect, voice, education, correction, rehabilitation, breathing, speech breathing, massage, facial and jaw defects, congenital cleft lip and palate.

Туғма лаб ва танглай ёриғига эга бўлган болалар реабилитацияси анъанавий равишда комплекслилик тамойили асосида амалга оширилади [1; 2; 3; 5; 7]. Танглай ёриқлари мавжуд болаларда туғри нуткни тарбиялаш муаммолари жарроҳлик муолажасигача ва ундан сўнгги даврлари Ю.И.Вернадский, А.И.Дубинина, Л.В. Харьков, Р.Н.Чехов, А.С.Балакирева, Е.П.Васильевалар томонидан акс эттирилган. Муаллифлар жамоаси логопедик ишнинг мақсад ва вазифаларини белгилаб, хирургик даволаш ва логопедик машғулотларда, шунингдек, ҳар томонлама коррекцион тадбирлар давомида мазкур эрта тиклаш чора-тадбирлари зарурлиги ҳақида вазифаларни белгилаб беришган. Нутқкача бўлган даврда лаб ва танглай анатомиясининг тикланиши эрта онтогенез товушлари учун артикуляцион базани шакллантириш, ринолалияли болаларга хос нутқий стеритип патологиясининг олдини олиш имконини беради [1; 2; 3; 4; 8; 9]. Логопедик иш нутқий бузилишни коррекциялашга эмас, балки уни профилактика қилишга йўналтирилган.

Логопедик ишда оптимал натижага эришиш учун туғилгандан то 16-18 ёшгача кўп сонли мутахассислар иштирокида кўп босқичли даволаш ва реабилитация амалга оширилади. Ҳар бир босқичда асосий реабилитацион тадбирлар ҳамда логопедик иш вазифалари ўзгариб боради. Куйида эса реабилитацион ишнинг босқичларини келтириб ўтамиз.

1-босқич. Бола туғилишидан олдин туғма лаб ва танглай ёриғи аниқланган вақтдан бошлаб (пренатал ташхис). Оммавий клиник амалиётда юз-жағ ёриқлари пренатал УТТ-ташхиси ҳомиладорликнинг 12-16 ҳафталарида аниқланиши мумкин, ўртача ташхис муддатлари 22,5 ҳафта - II триместрни ташкил этади. Махсус марказлардаги пренатал ташхис аниқлиги 55,5%ни ташкил этади, скрининг текширувларидаги аниқлик 17,2%дан ошмайди, икки ёки уч маргалик текширувларда 30.6%. Айниқса, лаб ёки танглай ёриғи юмшоқ тўқималарнинг алоҳида нуқсонлари бўлган ҳолатлари ташхислашда кўплаб қийинчиликларни юзага келтиради.

Мазкур босқичда УТТ ташхис шифокори, генетик, педиатр, психолог, логопед каби мутахассислар ишлайдилар.

Ушбу босқичнинг мақсади ҳомилани мажмуавий текширишдан иборат. Ўз вақтидаги ва сифатли текширув ота-оналар учун ҳомиладорликнинг кейинги тақдири борасида қатъий хулосага келиш учун кўпроқ вақт беради.

Логопеднинг вазифалари: бўлажак ота-оналардан психологик стрессни олиб ташлаш; ота-онага туғма лаб ва танглай ёриғи бўлган болалар ривожланиши, нутқий ривожланишининг ўзига хос жиҳатлари хусусида тушунча бериш; нутқ ривожланиши ўзига хослиги ва болани парваришлаш (озиклантириш, сўрғич танлаш ўзига хосликлари), оғиз бўшлиғи гигиенаси бўйича ота-онага тушунча бериш.

Тўлиқсиз лаб ва танглай ёриғида айрим болаларда кўкрак сути билан озиқланиш имконияти сақланиб қолган бўлади. Бу ҳолатда бола кўкрак остида горизонтал ҳолатда эмас, балки вертикал ҳолатда ушланиши керак: бола она қорни бўйлаб пастга осилиб туради, она кўкрак қафасидан ушлаган ҳолатда ёки бир қўли билан бел ва бошчасини, иккинчи қўли билан эса оёқ ва чаноқларни ушлаб туради.

Тўлиқ ва очиқ танглай ёриқларида бола сўрғич орқали сунъий озиқлантиришга ўтказилади. Энг оғир ҳолатларда зондли озиқлантиришдан фойдаланилади. Сўриш, эмиш рефлекси сўнмаслиги учун зондли озиқлантириш узоқ давом этмаслиги керак.

Кузатувлар шуни кўрсатдики, туғма лаб ва танглай ёриғи бўлган болаларнинг 70%дан ортиғи сунъий озиқлантиришга мослашади: аралашманинг бурун орқали чиқиши қисқаради.

2-босқич. Эрта ортодоник даволаш ва хейлоринопластикага тайёрлаш. Босқич давомийлиги ёриқ тури ва оғирлик даражасига ҳамда беморнинг умумий соматик ҳолатига боғлиқ. У 3-6 ой, соғлиқда қўшимча нуқсонлар бўлган ҳолатда 12-18 ойгача давом этиши мумкин.

Боскичнинг мақсади – юқори жағ суяги парчаларининг ўсишини ўзгартириш ва қўллаб-қувватлаш, альвеоляр ўсма соҳасидаги диастазни қисқартириш ва юқори жағ ягона анатомик ёйини шакллантириш. Қўшимча равишда оғиз бўшлиғи ва бурунни ажратиш, озиқлантириш жараёнини меъёрга солиш кабилар ҳам ҳал қилинади.

Логопеднинг вазифалари: юқори лабни операциядан олдин массаж қилиш, артикуляцион ўйинлар, бола ривожланиши ва парвариши бўйича тавсиялар.

Қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Бурун-лаб бўртмаларини бурун қанотларидан оғиз бурчакларигача силаш.

Бармоқ ёстиқчалари билан лаблар ва оғизнинг айланма мушаги устидан энгил уриш.

Икки томонлама лаб ёриғида ўрта қисми ўртадан четга қараб силаш.

Бир томонлама ёриқда оғиз бурчагидан ўрта ва пастга томон қисмларни силаш.

Бурун қанотчаларини айланиб ўтувчи ва пастга йўналувчи бироз босимли ҳаракатлар билан лаб парчаларини силаш.

Бурун асосидан пастга қараб энгил босим билан айланма силаш.

Ўзаро бирлаштиргандек қилиб, лаб қисмларини тортиш. Бир қисм бошқасининг остида ва аксинча бўлганида бир қўлнинг кўрсаткич бармоғини катта қисмга қўйиб, кичик қисми эса иккинчи қўлнинг кўрсаткич ва бош бармоғи билан ушлаб энгил тортишга рухсат берилади.

Пастга томон икки томонлама ёриқда ўрта қисми тортиш. Бунинг учун бир қўлнинг кўрсаткич бармоғи билан бурун қирраси ушлаб турилади, иккинчи қўлнинг кўрсаткич бармоғи билан эса ўрта қисм пастга тортилади.

Юқори лаб қисмлари қирраларини уқалаш. Бунинг учун лаб чети кўрсаткич ва бош бармоқ билан ушланади ва айланма ҳаракатлар бажарилади.

Массаж энгил силашлар ва лаб қисмларини энгил уриш билан тугатилади.

Артикуляцион ўйинлар – артикуляция аппаратини ривожлантириш учун бевосита эмоционал-шахсий мулоқот жараёнида бажариладиган нофаол-фаол (пассив-актив) машқлар. Бу ўйинларга латекс сўрғичли, силикон қошиқли ўйинлар киради. Ушбу буюмлар билан логопед оғизнинг айлана мушаги бўйлаб массаж ҳаракатларини бажаради ва лаб қисмларининг фаол ҳаракатини таъминлайди. Қўшимча равишда лаб қисмларини бармоқлар билан ушлаш ва олдинга тортиш (ўрдакча), айланма ҳаракатлар билан лаб қисмларини ушлаш.

Массаж ҳаракатлари ва артикуляцион ўйинлар юқори лабнинг юмшоқ тўқималарини шикастламаслиги керак. Улар болада ёқимли ҳисларни юзага келтиради, тери энгил кизаради ва бу қон айланиши фаоллашганини билдиради. Жарроҳлик амалиётидан 2-3 ҳафта олдин массаж ва артикуляцион ўйинлар тўхтатилади.

Боланинг ривожланиши бўйича ота-оналарга тавсиялар боланинг нерв-психик ҳолатига мовофиқ берилади. Булар ушлаш, кўриш, эшитиш орқали қабул қилиш, умумий ва майда моторикани кўзғаш, режали ҳаракатларни ташкил этиш ва бошқалар бўйича тавсиялар бўлиши мумкин.

3-босқич. Хейлоринопластика. Хейлоринопластика мураккаб пластик жарроҳликка мансуб бўлиб, мазкур амалиётда нафақат юқори лаб ва танглайнинг анатомик шаклини тиклаш, балки нафас олиш, озиқланиш ва нутқ функцияларини меъёрга келтириш вазифаси ҳам назарда тутилади.

Боскичнинг мақсади – дастлабки жарроҳлик амалиётида ҳар жиҳатдан тўлақонли лаб ва бурун шаклини ҳосил қилиш.

Логопеднинг вазифалари: юқори лаб тактил сезувчанлигини тиклаш, ота-оналарга болани озиқлантириш, боланинг хулқини кузатиш бўйича тавсиялар бериш.

Тактил сезувчанликни тиклаш учун пластика ўтказилганидан кейин 4-5 суткада операцион жароҳат ёнига бармоқ билан, пахта-тампон билан энгил тегиш тавсия

этилади. Жуда эҳтиёткорлик билан, жароҳатга шикаст етказмасдан тегиш керак. Битиш даражасига қараб, жарроҳликдан тахминан 10-15 сутка ўтганидан кейин тегиш майдонини кенгайтириш мумкин, аммо яранинг ўзига тегилмайди. Лаб пластикасида тикув материали сифатида жарроҳлар кетгут ипларидан фойдаланадилар, бундай иплар яранинг битишига қараб тахминан 18-60 кунда сўрилиб кетади.

Логопед онага ярани жароҳатламаган ҳолда ичиргични лабга қандай жойлаштиришни ўргатади. Сув силиконли чой қошиқда берилади, аста-секин болани лабларни олдинга чўзишга даъват этилади.

Ҳаракатли реакцияларни кузатиш кўриш, эшитиш, мотор функцияларини, шунингдек, умумий фаоллик: уйқучанлик, нофаоллик, тетиклик вақти ва унинг самарадорлигини баҳолашни ўз ичига олади. Жарроҳликдан кейинги илк даврда гипертрофик ва келоид чандиқларни баратараф қилиш мақсадида дорили электрофарез курси буюрилади.

Юқори лаб ҳаракатчанлигини ривожлантириш усуллари: жарроҳлик амалиётидан кейинги массаж, нофаол ҳамда нофаол-фаол артикуляция машқлари, жарроҳлик амалиётига қадар танглай массажи.

Лаблар учун нофаол (пассив) артикуляцион машқлар: юмиш, чўчайтириш, табассум ҳолатига келтириш.

Тақлид қилиш бўйича фаол артикуляцион машқлар бевосита эмоционал шахсий мулоқот жараёнида бажарилади. Болани табассум қилишга, лабларни олдинга чузишга, лабларни палчиллатишга, “ўпичлар” қилишга ўргатилади.

Танглай қисмларини жарроҳлик аралашувига тайёрлашни 4-6 ойдан бошлаб тайёрлаш мақсадга мувофиқ. Бу даврда болада этлар шиша бошлайди, тишлар чиқишга тайёрланади ва болалар танглай қисмларини силашга ва массаж қилишга ихтиёр билдириб, имкон беради.

Оғиздан нафас чиқариш учун шароит логопед ва ота-оналар томонидан бевосита эмоционал-шахсий мулоқот фонида яратилади.

- бармоқлари билан боланинг бурнини қисади ва оғиз орқали нафас олиб, нафас чиқаришга ундайди;
- боланинг оғзини юмик ҳолатда ушлаб туради ва бурун орқали нафас олиб, нафас чиқаришга ундайди;
- боланинг оғзини юмик ҳолатда ушлаб туради ва бурун орқали “типратиканга ўхшаб” кўп марта қисқа нафас олиб, нафас чиқаришга ундайди;
- боланинг бурнини юмик ҳолатда ушлаб туради ва оғиз орқали “кучукчага ўхшаб” кўп марта қисқа нафас олиб, нафас чиқаришга ундайди;
- боланинг оғзини юмик ҳолатда ушлаб туради ва кўп марта қисқа “ўпиччалар”, “тупиришлар” қилишга ундайди;
- боланинг оғзини юмик ҳолатда ушлаб туради ва найчага пуфлашга ундайди.

Тақлидий фаолиятни ривожлантириш учун машқлар: предметлар билан турли ҳаракатларни катталарнинг орқасидан такрорлаган ҳолатда бажаришга ундаш (таккилллатиш, думалатиш, силкитиш, отиш, қоғозни шитирлатиш, қоғоз қўл сочиқларни йиртиш); предметларни ритмик тақкилллатиш; “Қарсак”, “Ҳакка” ўйинлари; рақс ҳаракатларини бажариш (“фонусчалар”, “пружиначалар”); предметли ҳаракатларни бажариш (кутичаларни очиш ва ёпиш, тароқдан фойдаланиш, челақка буюмларни солиш ва ундан олиш); минора қуриш, жестларни такрорлаш (қўлни узатиш – “саломлашиш”, қўлни силкитиш – “хайр”, бошни ирғатиш – “раҳмат”).

3-босқич. Уранопластика. Уранопластика 9 ойликдан 18 (24) ойликкача муддатларда ёки хейлопластика ўтказилганидан 6 ой ўтиб амалга оширилади. Босқич мақсади – қаттиқ ва юмшоқ танглайнинг анатомик бутунлигини тиклаш, юмшоқ танглай мушакларининг тўлақонли ишлаши учун шароит яратиш.

Логопед вазифалари: жарроҳликдан кейинги илк даврда боланинг ҳаракат фаоллигини кузатиш, ота-онага боланинг оғиз соҳасини парваришлашни ўргатиш, оғиздан нафас чиқаришни ва фонацияли нафас чиқаришни тиклаш, юмшоқ танглай мушакларини фаоллаштириш.

Логопед билан машғулотлар бемор жонлантириш палатасидан чиққандан кейин 1-2 сутка ўтгач бошланади.

Боланинг хулқ-атвори реакцияларини кузатиш умумий ҳаракат фаоллиги, эмоционал ҳолат, эшитиш орқали диққатни қаратиш, мурожаат нутқини тушуниш, таниш ҳажмли предметларни ва текис тасвирларни таниш, предметли ва ўйинли фаолиятнинг мақсадга йўналтирилганлиги ва самарадорли, мимикали ва овозли фоллик кабиларни баҳолашни ўз ичига олади.

Танглай пластикасидан кейин оғиз бўшлиғини парваришлаш асосан оғизни чайиш билан боғлиқ. Бир ярим яшар бола учун бу етарлича қийин вазифадир. Аввалига сувни оғизда сақлаш ўргатилади, бунинг учун катта инсон болага оғизга сувни қандай олишни ва ушлаб туришни кўрсатади. Диққатни сувни туғлаб ташлашга қаратиш муҳим. Бу ҳаракат ўзлаштирилганидан кейин болага оғизга сувни олиб, иякни кўтариб, ёноқлар билан ишлаш –“пўқирдатиш” ўргатилади. Асосий эътибор чиқарилувчи сув оқимида қаратилади. Сув оқими қанчалик кучли бўлса, оғиз бўшлиғидаги «П», «Б», «Т», «Д» ундош товушларининг ҳосил бўлиши учун зарур бўлган ҳаво босими шунчалик юқори бўлади.

Фарқланувчи оғиз ва бурун нафасининг шакллантирилиши логопед боланинг оғиз ва бурнини навбат билан ёпишидан бошланади. Кейинги қадам – оғиздан нафас чиқариш учун машқларни тиклаш: “типратиканча”дек бурундан нафас оламиз, “кучукча”дек оғиздан нафас оламиз, “ўпиччалар”, “тупиришлар”ни бажарамиз. Кейин бармоқ ёрдамида ва усиз лаб вибрациясини ишлаймиз, овоз қўшамиз, машина товушига тақлид қиламиз: “бббр-р-р”.

Юмшоқ танглай ҳаракатчанлигини фаоллаштириш учун боладан оғизни кенг очишни сўраш кифоя (бундай вақтда юмшоқ танглай мушаклари кўтарилиши ва таранглашиши содир бўлади), кўпроқ стимуляция учун бола тили устига чой қошиқни қўйишимиз ва “А” унли товушини чўзиб айтиб, бир неча сония ушлаб туришимиз мумкин.

4-босқич. Жарроҳликдан кейинги давр (уранопластикадан кейинги ҳолат). Мазкур давр давомийлиги 2 ойдан ошмайди, бироқ кейинги реабилитация учун алоҳида аҳамиятга эга. Ушбу даврда яра юзасининг фаол чандиклашуви ва бу чандикларнинг мустақил сўрилиши кечади. Асосий эътибор боланинг озиқланишига қаратилади. Озуқа эҳтиёткорона бўлиши керак: блендердан ўтказилган, муайян иссиқликда, чайнаш акти истисно қилинади. Бола юмшоқ силикон қошиқ билан овқатлантирилади.

Босқич мақсади – жарроҳликдан кейин боланинг психофизик ҳолатини тиклаш, юмшоқ танглай нерв-мушак аппаратининг функцияларини тиклаш.

Логопед вазифалари: оғиздан нафас чиқариш ва фонацион нафас чиқариш малакасини мустаҳкамлаш, юмшоқ танглай мушакларини фаоллаштириш, тақлидий фаолиятни стимуллаш.

Логопедик таъсир жарроҳлик бўлими логопедининг тавсияларига мувофиқ уй шароитида ота-оналар томонидан амалга оширилади. Аслида улар бола билан аввалги босқичдаги барча машқларни такрорлайдилар, фақат машқлар давомийлиги ва интенсивлиги аста-секин ўсиб боради. Жарроҳликдан кейинги даврда боланинг хулқи, овқатланиши, нафас олишидаги жуда кичик ўзгаришлар ҳам ота-онада хавотир ва безовталикни юзага келтириши мумкин, шу боис логопед билан тезкор маслаҳатлашиш имкониятига эга бўлиш лозим (консултацияни кутиш даври бир ҳафтадан камроқ). Шу мақсадда ишнинг масофавий шакллари (телефон, SMS-хабар, скайп-мулоқот,

видеоконсультациялар ва ҳоказолар)дан фойдаланилади.

Тақлидий фаолиятни стимуллаш. Тақлидий фаолият нутқ ва тил шаклланишининг асосида ётади. Оламни ва инсонлар ўзаро мулоқот қилувчи тилни кузатиш натижасида бола нутқни ўзлаштиради. Тақлид ёки имитация қуйидагиларни ўз ичига олади:

катта инсон ҳаракатлари, тана ҳолати, жестлари, мимикасига тақлид;
катталарнинг интонациясига тақлид;
атроф-муҳит товушларига тақлид;
катталарнинг ортида унли ва ундош товушларни такрорлаш;
бўғинлар ва товушларга тақлид.

5-босқич. Уранопластикадан кейинги тикланиш даври. Босқич мақсади – юмшок танглай метаболизми ва мушаклар ҳаракатчанлигини тиклаш.

Логопед вазибалари: артикуляция аъзоларининг анатомик-функционал ҳолатини баҳолаш, танглайнинг жарроҳликдан кейинги массажи, оғиздан чиқарилувчи ҳаво оқимининг шаклланиши бўйича машқлар, танглай пардасини фаоллаштириш бўйича машқлар, овоз устида ишлаш, бола нутқини ривожлантириш.

Нутқ қуйидаги мезонлар бўйича баҳоланади:

Нафас функциясининг ҳолати: физиологик нафас типи, нафас олиш чуқурлиги ва нафас чиқариш кучи, физиологик нафаснинг ритмиклиги, фонцион нафас типи, нафас чиқариш давомийлиги ва кучи, бурун эмиссиясининг мавжудлиги.

Овоз тембри: унли товушларни талаффуз қилишда назалликнинг мавжудлиги; спонтан нутқда назалликнинг мавжудлиги, назаллик даражаси.

Гримасининг мавжудлиги: юзники, пешонаники, бурунники.

Артикуляция аппаратининг тузилиши ва функциялари.

Товуш талаффузи ҳолати: ундош товушларнинг мавжудлиги, сўз бўғин таркибининг сақланганлиги.

Фонематик эшитиш ҳолати.

Нутқ темпи ва мелодикаси.

Нутқий ривожланиш: нутқий фаоллик, фаол ва нофаол луғат, мурожаат нутқини тушуниш, жумлалар нутқ, гапларнинг грамматик шакллантирилиши, боғланишли ифода (1).

Оғиз ҳаво оқимини шакллантириш бўйича машқлар:

Бурундан шовқинли нафас олиб, нафас чиқариш.

Буруннинг битта тешигини ёпиш (ўнг, кейин чап), иккинчисидан тинч нафас олиб, нафас чиқариш.

Буруннинг битта тешигидан нафас олиш ва иккинчисидан нафас чиқариш (Бурун тешикларни навбат билан алмаштириш).

Кенг очилган оғиз орқали нафас олиш, буруннинг битта тешигидан нафасни чиқариш (Бурун тешикларни навбат билан алмаштириш).

Олдинга чўзилган (чўччайган) лаблар орқали шовқинли нафас олиш ва нафас чиқариш.

Бурун орқали нафас олиш ва итаргандек ҳолатда бурундан нафасни чиқариш.

Бурун орқали нафас олиш ва итаргандек ҳолатда буруннинг битта тешигидан нафасни чиқариш (Бурун тешикларни навбат билан алмаштириш).

Олдинга чўзилган (чўччайган) лаблар орқали нафас олиш ва итаргандек ҳолатда олдинга чўзилган (чўччайган) лаблардан нафасни чиқариш.

Олдинга чўзилган (чўччайган) лаблар орқали пахтага, иссиқ чойга, шамга енгил нафас чиқариш (пуфлаш).

Олдинга чўзилган (чўччайган) лаблар орқали итаргандек ҳолатдаги, интенсив нафас чиқариш.

Нафас чиқараётганда “а-а-а-а” товуши билан баланд эснаш.

Бурун орқали нафас олиш ва “ф-ф-ф-ф” товуши билан оғиздан шовқинли нафас чиқариш (13).

Нафас машқларини бажараётганда уларни овқатланишдан олдин, яхши шамоллатилган хонада ўтказиш кераклигини эсда тутиш лозим. Бола чарчамаслиги ва ўз ҳисларини эслаб қолишини кузатиш зарур.

Танглай пардасини фаоллаштириш бўйича машқлар: эркин йўталиш, эснаш, бошни орқага ташлаган ҳолда томоқни чайиш, сўлакни, сувни кичик парчаларда ютиш, чайнашни имитация қилиш.

Санаб ўтилган машқлар ота-оналар билан биргаликда тақлид қилиш асосида бажарилади. Овоз устидаги иш А, Э, И, О, У, Ў унлиларини чўзиқ ва узиб-узиб талаффуз қилиш, икки-учта унлини биргаликда чўзиқ талаффуз қилиш, овоз тонини кўтариб, пасайтириб, унлиларни куйлаш, унли товушни бир баландликда узиб-узиб куйлаш: А-А-А-А-А кабиларни ўз ичига толади [5]. Барча машқлар ўйин шаклида, катталарнинг ҳаракатларига тақлидан бажарилади. Дидактик ўйинчоқлар, овунчоқлар, эртақ қаҳрамонларидан кенг фойдаланилади.

Нутқ ва товуш талаффузининг фаол шаклланиши. Мақсад – нутқнинг шаклланиши, болани мактабгача таълим ташкилотига боришга тайёрлаш [6]. Жараёни логопед мувофиқлаштиради.

Логопед вазифалари: артикуляция аъзоларининг анатомик-функционал ҳолатини баҳолаш, артикуляция аппаратининг функционал имкониятларини ривожлантириш, нутқни ривожлантириш.

Логопеднинг олдинги бутун фаолияти овоз бузилишининг олдини олишга, онтогенез доирасида товушларнинг пайдо бўлиши учун шароит яратишга йўналтирилган эди. Артикуляция аппаратининг тикланган функционал имкониятлари пастки жағ, лаблар, тил, юмшоқ танглай мушакларининг эркин ҳаракатларини янада ривожлантиришни, яъни ундош товушлар гуруҳларининг пайдо бўлиши учун фаол артикуляция гимнастикасини бажаришни; эшитиш диққати ва фонематик эшитишни, нутқнинг луғат ва грамматик тузилишини такомиллаштиришни; боғланишли ифоданинг шаклланишини назарда тутди.

Кичик ёшдаги болаларда нутқий ривожланишдан ортда қолишнинг олдини олишнинг нисбатан фаол воситаларидан бири нутқнинг моторли, нафасли, овозли, фонетик ва фонематик компонентларини ривожлантириш учун ўйин ва машқларнинг кенг спектрини ўз ичига олувчи фонологоритмикадан фойдаланилади [5].

Мазкур тадбирлар мажмуасини фақат модулли тузилишга эга бўлган, ҳар бир бўлим мутахассиси реабилитация жараёнининг барча бўғимлари билан боғлиқ бўлган муайян функционал вазифаларни бажарувчи ҳамда янги технологик занжирлар пайдо бўлганида мобил жиҳатдан қайта ўзгаришларни қилиш имкониятига эга бўлган ихтисослаштирилган марказларда амалга ошириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Анохина А.В. Раннее выявление и реабилитация детей с нарушениями формирования зубочелюстной системы: учеб. пособие. Казань: Медицина, 2004. 184 с.
2. Анохина А.В. Устранение вредных привычек и нарушений функций зубочелюстной системы у детей: учеб. пособие / Казан. гос. мед. акад. Казань: Прайд, 2009. 52 с.
3. Балакирева, А. С. Логопедия. Ринолалия/ А. С. Балакирева. — М. В. Секачев, 2011. — 192 с.
4. Баландина Е.А. Факторы риска рождения детей с расщелиной верхней губы и неба в Пермском крае // Логопед. 2010. № 4. С. 6-11.